

MEKÂNI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Sosyal Bilimlerde Mekânsal Dönüş, İmkânlar ve
Eleştirel Perspektifler

Pınar YURDADÖN

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTÂBEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

MEKÂNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Sosyal Bilimlerde Mekânsal Dönüş, İmkânlar ve Eleştirel Perspektifler

Yazar: Pınar Yurdadön

Editör: M. Çağlar Karuç

Kapak ve Grafik Tasarım: İrem Nur Acar

Fotoğraf: Ceren Gamze Yaşar

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

Aralık 2025, Ankara

ISBN No: 978-625-6586-47-5

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Baskı: Vadi Grafik Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi 1420. Cd. No: 58

Ostim Yenimahalle/Ankara

Sertifika No: 47479

Dağıtım: Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Instagram: kitabevisiyasal

X: kitabevisiyasal

MEKÂNI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Sosyal Bilimlerde Mekânsal Dönüş, İmkânlar ve
Eleştirel Perspektifler

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
1. Giriş	11
1.1. Çalışmanın Yapısı	12
1.1.1. Kitabın Yönelimi ve Çıkış Noktası.....	12
1.1.2. Kavramsal Arka Plan ve İz Sürme Mantiğı.....	16
1.1.3. Kitabın Metodolojik Yaklaşımı ve İzleği.....	23
1.2. Mekânsal Dönüş Hakkında	25
1.2.1. “Dönüş” Edimi ve Süreci Hakkında.....	26
1.2.1.1. Mekânın İhmali/İlgası	27
1.2.1.2. Mekânın İhyası/Genişleyen Hinterlandı	29
1.2.2. Mekânsal Dönüşün Bağlamı	30
1.2.2.1. Kültürel Dönüşler (<i>Cultural Turns</i>).....	31
1.2.2.2. Kavramsal Yerleşim (Meta Kavramlar)	35
2. Mekânsal Dönüş Öncesi: Mekânın Bastırılmasının Müellifleri İle Mekânsal Dönüşe İlham Olanlar.....	47
2.1. Mekânı Bastıranlar: <i>Müellifler</i>	48
2.1.1. İçsel Müellif: Coğrafi Paradigmalar	48
2.1.1.1. Mutlak Mekân Orijinli Yaklaşımlar	48
2.1.1.2. Göreli Mekân Orijinli Yaklaşımlar.....	53
2.1.2. Dışsal Müellif: Ortodoks Marksizm	55
2.2. Mekânı İleri Sürenler: Direnenler ya da İtiraz Edenler	56
2.2.1. Antonio Gramsci: Marksizmin Gövdesinde, Coğrafyanın Marjinde	57
2.2.2. Özgürlüğün ve Toplumsalın İzinde: Anarşist Coğrafya	58
3. Erken Mekânsal Dönüş: Coğrafyada Hümanist Yaklaşım ve Marksist Eleştiri (1960’lardan İtibaren).....	65
3.1. Fenomenolojik ve Varoluşçu Perspektifler: Hümanist Yaklaşım	65
3.1.1. Fenomenolojik Eleştiri: Varlık-Mekân Dolayımı ve Bedenli Varlık	66
3.1.1.1. Öncüller: Husserl, Heidegger ve Merleau-Ponty	66
3.1.1.2. Dünyada Deneyim, Dünyanın Deneyimi	72
3.1.2. Varoluşçu Eleştiri: Varoluşsal Coğrafya	74
3.1.2.1. Varoluşsal Bir Referans: Jean-Paul Sartre.....	75
3.1.2.2. Varoluşçu “Hodolojik” Mekân.....	77
3.2. Marksizmde Coğrafya-Coğrafyada Marksizm: Marksist Eleştiri	78
3.2.1. Kökler: Karl Marx ve Friedrich Engels.....	79
3.2.2. Marksizmin Mekânsallaşması: Lefebvre ve Harvey	86
3.2.3. Mekân-Politik Referanslar ve Güncel Tartışmalar	100
3.2.3.1. Nicos Poulantzas ve Uzun-Zaman Matrisleri	100
3.2.3.2. Manuel Castells ve Mekânlar Uzunundan Akışlar Uzununa	103
3.2.3.3. Bölgesel ve Uluslararası Coğrafi Eşitsiz Gelişme	106
4. Mekânsal Dönüşün Olgunlaşması: Post-Paradigmatik Dönem, Mekânın Sorunlaşması ve İmkânları (1970’lerden İtibaren)	113
4.1. Coğrafyada Postyapısalcı Kökler ve Coğrafi Düşün Alanı	114
4.1.1. “Coğrafi Gramatoloji”	114
4.1.1.1. Yapısalcı Dilbilim ve Derrida	115
4.1.1.2. Coğrafya Yazınında Derridacı Açılımlar	121

4.1.2. Foucault ve İktidarın Mekânsal Diyagramları.....	126
4.1.2.1. Mekânı Sorunsallaştıran Genel Yazın Alanı	127
4.1.2.2. Coğrafyada Foucaultcu Çözümleme	140
4.1.3. Deleuzecü Düşünce ve Mekânsal İmkânları.....	142
4.1.3.1. Köksap (Rizom) Mekânlar	143
4.1.3.2. Coğrafyada Deleuze Yönelimleri	151
4.2. Postmodern Eleştiri ve Yeni Mekânsal İmkânlar	152
4.2.1. Lyotard ve Baudriallard'ın Katkısı.....	153
4.2.1.1. Lyotard: Bilginin Statüsü ve Üst anlatıların Krizi.....	154
4.2.1.2. Bir Canlandırma Ögesi ve Teşnesi Olarak Mekân: Baudriillardcı Yorum.....	157
4.2.2. Postmodern Coğrafyalar - Post-Mekânsal Tahayyüller	169
4.2.2.1. Marksist Tandanslı Bir Okuma	169
4.2.2.2. Postmodern Coğrafi Eleştiri	172
5. Mekânsal Dönüşün Devamı: Süreğen ve Yeniden: Mekânsal Gündem (2000'lerden İtibaren).....	179
5.1. Coğrafyayı <i>Dünyevileştirmek</i> : Feminizmin Coğrafyaları.....	179
5.1.1. Kuramsal Açılımlar, Edimsel Açınımlar	180
5.1.1.1. Sürecin Gelişimi: Benzerlikler, Farklılıklar, Çatışmalar, Çelişkiler.....	180
5.1.1.2. Bilme Biçimleri Sorunsalı: Eleştirel Bilginin Epistemik, Empirik ve Etik Koşulları	182
5.1.1.3. İcra Odaklı Bir Başkaldırı: Judith Butler ve Performatiflik Teorisi	187
5.1.2. Feminist Coğrafyalara Doğru	191
5.1.2.1. Coğrafyacı ve Coğrafi Bilginin (Öz)Eleştirisi	192
5.1.2.2. Performe Edilen Mekânlar	194
5.2. Mekânın Dijitalleşmesi, Modern Figüratif Temsilleri ve Yeni Mekânsal Kavrayışlar.....	196
5.2.1. Dijital Mekânsallaşmanın Yükselişi: Yakınsama, Temsil ve Figüratifleşme	196
5.2.2. Konum Tabanlı Dijital Verinin Üretimi: CBS, GPS ve Analitik Coğrafyanın Yeni Bağlamı.....	197
5.2.3. Sanal Mekândan Artırılmış Mekâna: Ağlar, Sibermekân ve Çok Katmanlı Hibrit Mekân.....	200
5.3. Postkolonyalizm ve Postkolonyal Mekânsallığın Ontopolitiği	203
5.3.1. Maduniyet, Bilgi Üretimi ve Mekânın Kolonyal İnşası.....	204
5.3.2. Kolonyal İktidarda Beden, Toprak ve Sınır Rejimleri.....	205
5.3.3. Temsil Düzenekleri ve Hayali Coğrafyalar: Postkolonyalizm ve Mekânsal Mantiği.....	206
5.3.4. Küresel Güç Coğrafyaları, İktidar Geometrileri ve Eleştirel Jeopolitik.....	209
5.4. İktisat Teorisinde Mekânın Seyri ve İktisat-Coğrafya Yakınsaması.....	212
5.4.1. Klasik ve Neoklasik İktisatta Mekânın İhmali	213
5.4.2. Alman Lokasyon Geleneği ve Bölge Bilimin Gelişimi İle İktisadın Mekâna Yönelimi.....	215
5.4.3. Mekânın Merkezileşmesi: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı.....	219
6. Sonuç.....	223
Referanslar.....	229
Dizin.....	249

...Tözel her türlü sosyalbilimsel transandantal argümanın küçük öncülü, deneyimde kavramsallaştırıldığı şekliyle bir sosyal etkinlik olacaktır. Bu tür bir sosyal etkinlik, ilke olarak *uzam-zaman-bağımlı* olacaktır. Ve şüphesiz ilk başta, ilgili faillerin deneyimleri içerisinde kavramsallaştırılacaktır.

Roy Bhaskar, *İnsan Bilimlerinin Felsefi Eleştirisi*, s. 92.

İnsan doğanın bir bileşenidir ve kendisi de doğadır. Bununla beraber aynı zamanda hem 'dış' doğaya hem de kendi doğasına hâkim olduğundan, doğada sadece kendi doğasına indirgenemeyecek yeni bir gerçeklik oluşturan bir varlıktır. İnsanın toplumsal-insani bir gerçeklik şeklinde inşa ettiği dünya, insandan bağımsız koşullardan doğar ve onlar olmadan düşünülemez. Ama bu koşullara indirgenemeyen farklı bir niteliği yansıtır. İnsan doğadan ortaya çıkar ve onu aştığında bile onun bir parçasıdır. Kendi yaratılarıyla özgürce ilişki kurar, onlardan uzaklaşır, onların anlamını sorgular ve kendisinin evrendeki yerini sorgular. Kendisinin ve kendi dünyasının içine kapanmış değildir. Bir insan dünyası, nesnel bir toplumsal gerçeklik oluşturduğu ve böylece kendi durumunu, koşullarını ve varsayımlarını aşabildiği için, insan-dışı dünyayı, evreni ve doğayı da kavrar ve yorumlar... Böylece insani praksis başka bir ışıktaki gözükür: nesnel olanın öznele olana, öznele olanın da nesnel olana dönüşmesinin alanı olarak.

Karel Kosik, *Somutun Diyalektiği*, s. 113.

Önsöz

Okumakta olduğunuz metnin başlıca konusu sosyal bilimlerde mekân mefhumudur, sorunu ise mekânın öne çıkmasına ilişkin yönelimdir. Sosyal bilimlerde mekâna dönüş yalnızca tematik bir genişleme değil, aynı zamanda sosyal teorinin temel onto-epistemolojik dayanaklarını yerinden eden düşünsel bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir. Bahse konu yönelim, mekânın maddeye dışsal, eyleme önsel, durağan ve nötr/*yüksüz* bir arka plan olmaktan çıkıp çoklu, oluşsal ve ilişkisellik üzerinden örgütlenen olumsal bir birliktelik -*assemblage*-olarak kavranmasını mümkün kılmaktadır. Bu görüşde mekân artık bir temsili düzlem olmayıp, sürekli yerinden edilen ve yeniden kurulan farkların üretildiği, ağsal olarak ilişkilenen bir ortam, iktidar, arzu ve bilgi akışlarının düğümlendiği ve çözündüğü bir dizi geçiş alanıdır; fakat aynı zamanda mekân *iştirakiyûn* tarafından üretilen, üzerinde/içinde/etkisinde ve bahsinde mücadele edilen bir müsterektir. “Mekânsal dönüş”, bu anlamda yalnızca epistemolojik bir yönelim olmayıp, maddi güçlerin yeniden konumlandığı tarihsel sürecin kritik parçalarından ve eşiklerindendir. Böylesi bir yaklaşımda sosyal bilimlerde mekâna yönelme, bir temsiliyet krizine değil, temsiliyetin yerine geçen üretimsel bir fark mantığına işaret etmektedir. Yani dünyayı farklı şekillerde bilmenin ötesinde, bizatihi dünyanın kendisi de farklıdır artık. Dolayısıyla mekâna dönüş, varlığı düşünmenin, bilgiyi kurmanın ve toplumu anlamlandırmanın farklı yollarını açan *kronotopik* ve onto-politik bir kırılmadır.

Yukarıdaki bağlam bu kitapta nasıl bir mekân-kuramsal donanımla karşılaşılacağına ve çalışmanın konusu, amacı ve buna uygun düşünsel-politik retoriğine dair önsel bir fikir vermektedir. Bununla birlikte önsöz metninin yazımı, akademik/bilimsel bir metinle olan ton ve içerik gerilimi ve buna karşın işbu metnin -*söz/yazı*- öncesi olması hasebiyle kitap metni ile olan bağı yönünden satırların yazarını ayrıca düşündürmüştür. *Yazan* olarak buradaki konumum elbette ki kurgusal/kurmaca bir metnin yazarından farklı olacaktır. Bilimsel koyutlar, kurumsal gereklilik ve yerleşik düzenlemeler ve söz konusu sorgulamalar, göstermeler yazanı kolayca otorite ve özne pozisyonuna itebilir. Oysaki yazın normatif saiklerle alınmak zorunda olsa dahi yazan yazıyla büyüyen, *maddesi* ile oluşan bir fail, “göçebe bir özne”dir. Ne işlev ne iz ne hiçbir şey

ne de her şeydir. Metnin kurucusu değil, düşüneni, ilişkilendireni, çoğullaştırıcı ve bu bağlamdaki failidir. Ben de kendimi tam olarak böylesi bir noktada konumlandırmaktayım.

Söz konusu konum metni tamamlanmış bir bütün olarak sunmaktan çok, düşünsel bir arayışın sürekliliğine açmayı amaçlamaktadır. Okuduğunuz metin de bu arayışın belirli bir anına, somutlaşmış bir kesitine karşılık gelmekte olup, 2025 yılının ilk günlerinde tamamlamış olduğum doktora tezinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Tez çalışmasının kuramsal/teorik bağlamını oluşturan ve kitaba konu kapsam, doktora yapmama vesile olan ve tez çalışmasının bizatihi kendisine dönüşen temel ilgi alanım ve araştırma motivasyonumdur. Dolayısıyla okumakta olduğunuz metin başlı başına kendisini temsil edebilirliğinin çok ötesinde, en başından beri düşünce ve eylemin esasını oluşturmaktaydı. Bahse konu konum, metnin oluşumuna eşlik eden ilişkilere değinmeyi ve *yerimi* paylaşmayı da gereksinmektedir. Tez danışmanım Prof. Dr. Nuri Yavan'ın önerisi, programı, disiplini olmasaydı, benim tezin *dışına* da çıkabilen ve bu anlamda belki pratik de bulunmayabilecek olan felsefi-düşünsel arayışlarıma duyduğu saygı ve özen olmasaydı, çalışmaya ve bana gösterdiği sabır ve anlayış olmasaydı ve son tahlilde her koşulda yanımda duruşu ve desteği olmasaydı bu çalışma olmazdı. Bu anlamda Nuri Hocama ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez metnine içerilen katkı ve kritik müdahalelerinin yanında zihin dünyama ve zorlu geçen tez yazım sürecinde yapıcı, öğretici ve tez sonrası sürece ve hatta bu kitabın oluşumuna yönelik destekleyici tutumları ile hocalarım Prof. Dr. Mustafa Kemal Bayırbağ ve Doç. Dr. İrfan Kaygalak'a tüm kalbimle minnettarım. Beni mekân felsefesine *çağırın* değerli hocam Prof. Dr. Senem Kurtar'a ve bu süreçte yanımda olan sabrını, sevgisini ve hoşgörüsünü esirgemeyen tüm dostlarım ve arkadaşlarıma içtenlikle teşekkür ederim. Son olarak metni titizlikle değerlendiren daha iyi bir noktaya taşıyan editörüm Melih Çağlar Karuç'a ve kitabın grafik tasarımını üstlenen İrem Nur Acar'a emekleri için minnettarım.

Doğduğum günden bugüne sınırsız sevgi ve destek gördüğüm aileme edeceğim teşekkür bu satırlara sığmaz. Çok açık ki onların saygısı, sevgisi ve sabrı bu çalışmayı mümkün kıldı. En büyük teşekkür ise bu sürece doğan ve ilk çocukluğunu tezimle geçiren ve kitap sürecinin de tüm heyecanını paylaşan biricik oğlum Güneş Fikret'e.